

İrəvan Heydər Əliyevi gözü götürməsə də, alqışlayırdı

“Xalq qəzeti”nin “Heydər Əliyev xatirələr işığında” layihəsində bugünkü qonağımız Azərbaycan ədəbi mühitində öz imzası və dəstəxti olan görkəmli şair, dramaturq, nasir və publisist, ictimai və dövlət xadimi, Azərbaycan Respublikasının birinci dərəcəli dövlət müşaviri, fəvqəladə və səlahiyyətli səfir, Əməkdar incəsənət xadimi Hidayət Orucovdur. Hidayət müəllim 10 il bilavasitə Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında yüksək dövlət vəzifəsində çalışıb. Amma bizim birinci söhbətimiz Heydər Əliyevin ilk hakimiyyəti illərinin İrəvanda işləyən Hidayət Orucovun xatirələrinin əsas qəhrəmanlarından birinə necə çevrilməsi ilə bağlıdır.

– Hidayət müəllim, Heydər Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycana rəhbər seçildəndən bir müddət sonra onun haqqında bütün Sovet İttifaqında əfsanələr dolaşmağa başladı. Həmin illərdə Ermənistan da Heydər Əliyev haqqında nə danışdılar, İrəvandan Azərbaycanın yeni lideri necə göründü?

– Sizin sualınıza cavabı xoş bir xatirə ilə başlamaq istəyirəm. 1969-cu ilin oktyabrı idi. Heydər Əliyev 3-4 ay olardı Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilmişdi. Mədəniyyət sahəsində ilk tədbirlərdən biri kimi Bakıda Cəfər Cabbarlının 70 illik yubileyi keçirilirdi. Bu tədbirə digər respublikalardan olduğu kimi Ermənistandan da nümayəndələr dəvət olunmuşdu. Nümayəndə heyətinə Azərbaycana elmi işi ilə bağlı olan, yeni namizədlər dissertasiyası Mirzə İbrahimovun yaradıcılığına həsr edilən İrəvan İncəsənət Universitetinin rektoru, professor Sergey Daronyan, gənc, gözəl xanım olan elmlər doktoru, professor Luiza Samvelyan, Ermənistan Akademik Dram Teatrında səhnələşdirilən Cəfər Cabbarlının “1905-ci ildə” pyesində Baxşı rolunu oynamış Ermənistanın xalq artisti Ori Bünyatyan, əslən Bakı ermənisi olan dramaturq Ararat Baseryan və C.Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının direktoru Hidayət Orucov, yeni mən daxil idik.

Yubiley toplantısı indiki Akademik Milli Dövlət Dram Teatrında təşkil edilmişdi. Bizim nümayəndələrə rəyaset heyətinin

edir, ciddi düşündürürdü. Ona görə də Heydər Əliyev kimi bir şəxsin hakimiyyətə gəlməsi elə ilk gündən bizdə böyük ümidlər doğurmuşdu. Çünki artıq bütün respublikalarda Heydər Əliyevin köklü islahatlarından, respublika rəhbərliyində apardığı kadr dəyişikliklərindən yaxşı mənada söhbətlər gəzirdi və Ermənistan da istisna deyildi. Əksinə, Ermənistan Bakıda baş verənləri çox diqqətlə müşahidə edirdilər.

Yubiley toplantısının rəsmi hissəsi başa çatandan sonra fasilə elan olundu və biz də hamı kimi foyeyə çıxdıq. Birdən həmin dövrdə Azərbaycanın mədəniyyət nazirinin müavini olan Məmməd Ziyadov bizə yaxınlaşdı dedi: “Bu otağa keçin, Heydər Əlirza oğlu qonaqlarla görüşmək istəyir”. Bir az da tələsik bizi teatrın truppası müdirinin otağına dəvət etdilər. Ermənistan nümayəndə heyəti elə əvvəldə saydığım sıra ilə bir kənarda düzülürdü. Heydər Əliyev üzündə təbəssüm içəri daxil oldu. Mən bunu “İrəvana məktublar”ımda belə yazmışam: “Elə bildim onun çöhrəsindəki nardan otaq iqlat işıqlandı”. Mədəniyyət naziri burada olmadığı üçün bizim nümayəndə heyətini ona nazir müavini Məmməd Ziyadov təqdim etməli idi. O da yalnız bizim rəhbərin adını çəkib təqdim etdi və kənara çəkildi. Nümayəndə heyətinin rəhbəri Sergey Daronyan bizi bir-bir Heydər Əliyevə təqdim etməyə başladı. Birinci, təbii ki, Luiza Samvelyan idi. Luiza Heydər Əliyevlə əl uzadıb görüşdü, amma onun əlini buraxmayıb dedi:

sözlər demişdi. Luiza fikrini davam etdirib dedi: “Heydər Əliyev Bakıda çox maraqlı və inkişaf etmiş erməni teatri olub. Onun bərpa edilməsi nə üçünsə ildən-ilə keçir. Mən çox xahiş edirəm, onu bərpa etdirəsiniz”.

Heydər Əliyev çox diqqətlə onu dinlədikdən sonra dedi: “Mən tapşırıma öyrənənlər, baxaram!” Nə “bərpa edərəm” dedi, nə də “açaram”. Sonra da baxdı ki, Luiza çox danışır, dedi: “Sizə xoş arzular, Koçinyana salam deyirsiniz!” Koçinyan da Ermənistan KP MK-nın birinci katibi idi.

Səhəri birinci katibin “Gənclik”dəki iqamətgahında qonaqlara ziyafət verildi, amma Heydər Əliyev orada iştirak etmirdi. Rəhbərliyi ziyafətdə MK-nın ideologiya üzrə katibi Cəfər Cəfərov təmsil edirdi.

İrəvana qayıdandan 3 gün sonra mədəniyyət naziri Zakir Bağirov mənə zəng vurdu. Dedi: “İrəvana sizin teatra adam göndərirəm, ona lazımı işlərlə tanış olmağa kömək edin”. Bir-iki günə Azərbaycanın Gənc Tamaşaçılar Teatrının direktoru Bala Qasımov İrəvana gəldi. Qasımov özü musiqiçi idi, sonra da Musiqili Komediya Teatrının direktoru oldu. Teatr işini yaxşı bilən, çox layəqətli bir insan idi. Heyat yoldaşı da Abbas Mirzə Şərifzadənin qızı Firəngiz Şərifova idi.

Qasımov gələndən sonra məlum oldu ki, bu bizim teatri ətrafı öyrənmək istəyir. Bunun nə məramla edildiyini soruşanda dedi ki, “götür-qoy edirlər, görsünlər, Bakıda erməni teatri açsınlar, ya yox”. Təbii ki, mən buna çox mənfi reaksiya verdim və Bala Qasımov çox açıq şəkildə izah etdim ki, Bakıda qətiyyətlə erməni teatri açmaq olmaz. Dedim, bunu mənim adımdan Zakir müəllimə çatdırın.

O vaxt Mərkəzi Komitələrdə mədəniyyət şöbələri yaradılmışdı. Hətta dedim onlara da deyin, Bakıda belə bir teatr açmaq olmaz, erməni teatri açılarsa, ora erməni millətçi ideologiyasının mərkəzlərindən birinə çevriləcək. Bala müəllim çox yumşaq, ehtiyatlı adam idi və buna elə açıq reaksiya vermədi. Əslində elə mən də çox yumşaq adamam, amma milli mənafə orada olanda çox sərt oluram.

Qasımovu Bakıya yola salandan sonra Zakir Bağirova zəng vurdu və Qasımov dediklərimi ətrafı şəkildə ona da dedim. Zakir müəllim ehtiyatlı danışdı. Telefonda hiss etdim ki, çox narahat olur, nə qədər olmasa şəhər telefonudur, DTK onu dinləyər bilər, İrəvanda mənim telefo-

numu dinləyər bilərlər. İllər sonra ulu öndər söhbətlərinin birində dedi ki, Bakıda erməni teatri açmaq istəyirdilər, mən buna imkan vermədim. Zakir Bağirovun mənə zəng etməsi, Qasımovun İrəvana gəlməsi, görünür, elə Heydər Əliyevin Moskvanı dolandırmaq üçün bir manevidir ki, guya, erməni teatrının açılmasına çalışır.

– Hidayət müəllim, Luizanın Heydər Əliyev haqqında söylədiyi həqiqət idi, yoxsa ermənisayağı yarımaq?

– Luiza Samvelyanın Heydər Əliyevə dediyi: “Sizin haqqınızda Ermənistan da əfsanələr dolaşır”, bu, ilk vaxtlar həqiqətən belə idi. Orda heyrət içində danışdılar ki, Azərbaycanın birinci katibi Heydər Əliyev Bakıda təhlükəsizlik xidməti, cəngüdənlər olmadan sərbət gəzir, mağazalara gedir, alış-veriş edir, insanlarla küçələrdə görüşür, onların fikrini şəxsən dinləyir, xalqın rifahına xidmət edən çox ciddi qərarlar qəbul edir. Respublikada çox ciddi canlanma var, sosial-iqtisadi vəziyyət sürətlə dəyişməyə başlayıb.

Ermənistan özü o vaxtlar durğunluq içində idi və onun da belə bir rəhbərə ehtiyacı vardı. Ermənilər istəyirdilər ki, Ermənistan da belə bir rəhbər olsun. Çünki bu respublikada insanlarda millətçilik düşüncəsindən başqa bir şey yox idi. Korrupsiya baş alıb gedirdi. Ermənistanın birinci katibi Anton İrəvandoviç Koçinyana, o vaxtlar respublikada haqlı olaraq Anton Brilliyantoviç deyirdilər.

Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, Heydər Əliyev birinci katib seçilən kimi Anton Koçinyan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru, eyni zamanda, MK-nın üzvü və Ali Sovetin Rəyaset Heyətinin sədrinin müavini Həbib Həsənov dərhal yanına çağırılıb ondan Heydər Əliyev haqqında məlumat öyrənmək istəmişdi: Əliyev kimdir, haralıdır, haradan gəlib? Həbib Həsənov da Heydər Əliyevi yaxından tanıyırdı...

– Nədən Koçinyan Heydər Əliyevlə belə ətraflı maraqlanırdı? Nəse planlaşdırırdı, yoxsa ehtiyat edirdi?

– Koçinyanın niyə belə narahat olması aydın idi. İlk növbədə, onu çox ciddi maraqlandırirdi ki, görəsən, Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycandan yeni torpaqlar qamarlaya biləcək, ya yox. Amma onun heç ağılına gələ bilməzdi ki, həmin ilin may ayında həm Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyaset Heyətinin, həm

də Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyaset Heyətinin Naxçıvandan, Gədəbəydən, Qazaxdan bəzi ərazilərin Ermənistanla verilməsi haqqında təsdiq olunmuş qərarı belə icra edə bilməyəcək. May ayında qərar verilmişdi, iyulun 14-də Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbər seçilmişdi.

Heydər Əliyev haqqında əfsanələr yeni-yeni ittiqaq dolaşmağa başlayanda, Anton Koçinyan öz xəbis niyyətlərinə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycanın yeni rəhbəri ilə təcili görüşmək qərarına gəlir. Elə Həbib Həsənovun yanındaca Heydər Əliyevə zəng edib çox səmimi danışır, təbrik edir və onu Ermənistanla dəvət edir. Heydər Əliyev bildirir ki, məmnuniyyətlə Ermənistanla gələrdi, ancaq vəzifəyə yeni seçildiyi üçün buna imkanı yoxdur. Razılaşdır ki, yaxın vaxtlarda iki respublikanın sərhəd məntəqələrinin birində görüşsünlər.

Görüş Qazaxda baş tutur. Hər iki birinci katib Qazax ictimaiyyəti ilə söhbət edir, məsləhətləşir. Sonra Dilicana gəlirlər. Gecə Dilicana Mərkəzi Komitənin qonaq evində qalmalı olurlar. Mənə bu işlərin içində olan adam danışdı ki, gecə yarıdan keçənədək onların pəncərəsində işıq sönmədi, müzakirələr aparılırdı. Məsələ gəlib torpaqlara çatanda Heydər Əliyev bildirir ki, hər iki respublikanın Ali Sovetləri səviyyəsində qəbul edilən qərar əsasən nəzərdə tutulan Azərbaycan torpaqlarının Ermənistanla verilməsi qətiyyətlə mümkün olmayacaq. Çünki o qərarın heç bir əsası yoxdur. Koçinyan bir qədər təkidlə bildirir ki, axı hər iki respublikanın Ali Sovetləri səviyyəsində qərar verilib, Moskvaya razılıq verib, bunu necə icra etməmək olar? Heydər Əliyev deyir ki, bu çox yanlış bir qərarıdır, böyük səhv olub, mən bu barədə Moskvaya da fikrimi bildirəcəyəm. Beləcə, o görüşdə bu məsələyə nöqtə qoyulur.

Amma Anton Koçinyanı düşündürən tək bu məsələ deyildi. O, dörd il idi ki, Ermənistan rəhbərlik edirdi. Bundan əvvəl 13 il respublikanın Nazirlər Sovetinin sədri olmuşdu. Ona qədər MK-nın kadrları üzrə katibi işləmişdi. Təcrübəli adam idi. Amma savadı, zəkası dərin deyildi. O başa düşürdü ki, öz hazırkı postunda qalmamasında Cənubi Qafqaz respublikalarından birinə yeni birinci katib gəlmiş adamın rəyindən də çox şey asılı ola bilər. Təbii ki, Koçinyan Heydər Əliyevin DTK sədri işlədiyini və çox zəngin informasiyalara sahib olduğunu bilirdi. Ehtimal edirdi ki, Heydər Əliyev onun Ermənistandakı qara işlərdən də xəbərdar olmamış deyil və əgər Moskvaya Koçinyan haqqında ondan rəy soruşsa, Heydər Əliyev səhih məlumatları açıqlaya bilər.

Dilican görüşündən sonra Koçinyanda iki fikir yaranmışdı. Birinci, əmin oldu ki, Heydər Əliyev Moskvaya onun haqqında mənfi fikir söyləməyəcək. Niyə söyləməyəcəkdi, bilirsinizmi? Əvvəla, Heydər Əliyev Koçinyanın səviyyəsinə, zəkasına, elə də dərin adam olmadığına bələd olanndan sonra elə belə bir adamın Ermənistan rəhbərliyində qalmasını istəyirdi. Çünki Heydər Əliyev bilirdi ki, Koçinyandan sonra gələn ondan iki dəfə artıq millətçi olacaq. Sonra elə belə də oldu. Dəmirçiyən gəldi və Koçinyan onun yanında toya getməli idi. İkinci Koçinyan qəti əmin oldu ki, o Heydər Əliyevdən bir qarış torpaq belə ala bilməyəcək. Heydər Əliyev elə dediyi kimi haqqında danışdığım qərarı belə yerinə yetirmədi və qərar ləğv edildi. Ulu öndər Moskvada ən yüksək səviyyədə bunun həllinə nail oldu.

Əlbəttə, Heydər Əliyevin Azərbaycanda həyata keçirdiyi sosial-iqtisadi islahatlar, respublikada sürətli inkişaf və tərəqqi, milli mənəvi dəyərlərin qorunması, bütün sahələrdə kadrların milliləşdirilməsi siyasətini görəndən sonra Ermənistan, hətta Moskvada ermənilərin çalışdığı bir çox sahələrdə ona qarşı gizli hücumlar başladı. Təbii ki, bunu açıq müstəvidə apara bilmirdilər, çünki Heydər Əliyevin Moskvada nüfuzu onlara bəlli idi. İkinci bir tərəfdən, Heydər Əliyevin ağıllı, zəkasının gücünə bələd idilər. Amma qısqıncılıq və paxıllıq ermənilərin içini didirdi və onlar münasib məqam gözləyirdilər.

(ardı var)

İlqar RÜSTƏMOV,
Əməkdar jurnalist

mərkəzində, üçüncü sırada yer ayrılmışdı. Birdən foye, zal hərəkətə gəldi və xahiş etdilər ki, hamı tez yerini tutsun. Biz oturdandan sonra zaldə qəfildən piçiltilər başladı ki, Heydər Əliyev gəlir. Hündürböy, enlikürək, yaraşıqlı, cavan Heydər Əliyev kiçik bir qrupun müşayiəti ilə gəlib bizim qarşımızda birinci sırada oturdu. Nədənə mənim diqqətim səhnədə yubiley mərasiminin açılışını edən Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri Mirzə İbrahimovun nitqinə deyil, məhz gənc Azərbaycan liderinə yönəlmişdi. Sanki öz-özümü danışır və deyirdim ki, Allahım, nə möhtəşəm bir şəxsə bənzəyir, yerışı, davranışı adamı, zəhmi adamın diqqətini bir anda cəlb edir. Elə o zaman düşündüm ki, Azərbaycanın onun sayəsində çox irəli gedəcək.

Bilirsiniz, Qərbi Azərbaycanda ermənilərin hakimiyyəti altında yaşayan bizlər üçün Azərbaycanın SSRİ miqyasındakı nüfuzu çox vacib idi. Açıq deyim ki, bizə bunun müqabilində münasibət göstərirdilər. Amma həmin illərdə Azərbaycanın hansı vəziyyətdə olduğu, 15 respublikanın əksəriyyətindən geridə qalan bir respublika kimi tanınması bizi həmişə narahat

“Heydər Əliyev, sizin haqqınızda Ermənistan da əfsanələr dolaşmaqdadır. Ona görə də rəfiqələrim, dostlarım tapşırıblar ki, Sizi diqqətlə izləyib öz təəssürlərini onlara danışım”. Heydər Əliyevin də necə hazırlıqlı və çevik bir şəxsiyyət olduğu elə ilk sözdündən bəlli oldu. Dedi: “Siz bilirsiniz ki, mənim valideynlərim də Ermənistandadır. Mənim də onlara hörmətim var”.

Heydər Əliyev gəlib mənə çatanda qrupumuzun rəhbəri məni çox yaxşı təqdim etdi və dedi: “İstedadlı şair, dramaturq, Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının direktoru Hidayət Orucov”. Heydər Əliyev bunu eşidəndən sonra əlimi bir az da möhkəm sıxıb dedi: “Belə gənc, teatrın direktoru. Çox şadam...”

Sonra Heydər Əliyev təbii, qayğıkeş ev sahibi kimi vəziyyətlə maraqlandı. Bundan hiyləgərcəsənə istifadə edən Luiza dərhal özünü qabağa verdi: “Görürsünüz də Heydər Əliyev, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının direktoru da bizimlədir, çox istedadlı gəncdir”. Bir qədər məni təriflədi. Yubiley toplantısında da nümayəndə heyətinin rəhbəri çıxışında teatrimız və mənim haqqımda xoş